

Bibliografie specjalne: rozwój i integracja

Ewa Piotrowska

Biblioteka Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN w Krakowie

W dniu 7 maja 2018 r. w Warszawie odbyła się ogólnopolska konferencja naukowa „Bibliografie specjalne: rozwój i integracja”, której organizatorem była Katedra Bibliografii i Dokumentacji, wchodząca w skład Instytutu Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych. Instytut działa w ramach utworzonego w 2016 r. Wydziału Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii Uniwersytetu Warszawskiego. Była to już czwarta z kolei konferencja poświęcona bibliografii i danym bibliograficznym.

W imieniu organizatorów konferencję otworzyła prof. dr hab. Jadwiga Woźniak-Kasperek, która podkreśliła, iż otwarta nauka, „cyfrowość”, mobilność, zmiany w strukturach uczelni są czynnikami wpływającymi na organizację informacji w bibliografii. Mimo niewątpliwej wartości bibliografii, narzędzia wyszukiwawcze spisów bibliograficznych nie nadążają za rozwojem współczesnych technologii, stąd konieczność tworzenia np. bibliografii poszerzonych o dane badawcze, linki do cytowanych publikacji, komentarze, polemiki, recenzje.

Spotkanie przebiegało w trzech sesjach, a pierwszą z nich prowadziła dr hab. Anna Gruca z Uniwersytetu Jagiellońskiego. W wystąpieniu pt. *Aktualność jako priorytet dla bazy bibliograficznej* Agata Olkowska z Instytutu Nauk Prawnych PAN przedstawiła problemy aktualizacji na przykładzie działającej od 1966 r. „Polskiej Bibliografii Prawniczej” (<http://www.bibliografia-prawnicza.pl/index.php>). Indeksuje ona ponad 250 czasopism, w tym 80 online. Zawiera piśmiennictwo naukowe i wybrane popularnonaukowe z teorii prawa, historii państwa i prawa, prawa międzynarodowego, kryminologii, medycyny sądowej itp. Odbiorcami bibliografii są naukowcy, studenci, pracownicy urzędów, a aktualizacja ze względu na dynamikę w naukach prawnych odbywa się raz w miesiącu. Korzyścią jest otrzymywanie informacji bezpośrednio od wydawców 21 czasopism, co promuje indeksowane publikacje, a jednocześnie oszczędza czas, który twórcy bibliografii musieliby spędzić na samodzielne dotarcie do źródeł.

Następny referat autorstwa Anny Kamińskiej z Instytutu Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach nosił tytuł *ScientoMiner ICR - moduł importu danych bibliograficznych z zasobów CrossRef dla platformy Gephi*. Do identyfikacji prac naukowych używa się różnych standardów, ale według prelegentki najlepszym z nich jest identyfikator dokumentu elektronicznego DOI. CrossRef jest

otwartym źródłem posiadającym własne repozytorium i przyznającym pule DOI dla wydawców prac naukowych. Z kolei ScientoMiner to wtyczka pobierająca dane z CrossRef, zainstalowana w sieci w maju 2018 r. Obecnie CrossRef zawiera prawie 100 milionów rekordów i około 60 000 czasopism. Z naszej dziedziny tylko „Toruńskie Studia Bibliologiczne” miały DOI i były widoczne w CrossRef. Należy dodać, że od czerwca 2018 r. numery DOI posiadają też artykuły recenzowane publikowane w „Bibliotece i Edukacji”.

Trzeci referat Beaty Koper z Pracowni Bibliografii Bieżącej Instytutu Badań Literackich PAN w Poznaniu pt. *Bibliografia jako narzędzie badawcze. Przykład Polskiej Bibliografii Literackiej* był ostatnim wystąpieniem w pierwszej sesji. W bibliografii znajdują się następujące zagadnienia: teoria i historia literatury, krytyka literacka, teatralna i filmowa, literatura współczesna, życie literackie itp. Rejestrowane są również spektakle teatralne, słuchowiska radiowe, przedstawienia teatru telewizji, filmy fabularne. Indeksowanych jest 800 czasopism. Wszystkie dane za lata 1988-2003 znajdują się online (<http://pbl.ibl.poznan.pl/dostep/>), a od rocznika 2004 planowane jest przejście na nową bazę danych. Opóźnienia w rejestracji publikacji sięgają w tej chwili 15 lat. Bibliografia stara się pozyskiwać rzetelne dane z innych źródeł i umożliwić ich masowy import do bazy. W ten sposób metadane uzyskuje się z Archiwum Radia i Telewizji. Innym aspektem poruszonym przez prelegentkę jest możliwość wykorzystywania danych bibliograficznych do badań ilościowych. Bibliografia odnotowuje wydarzenia np. nagrody literackie, dlatego przeprowadzono badania wpływu otrzymania nagrody na dalszą aktywność literacką laureata.

Przewodniczącym drugiej sesji poświęconej bibliografiom regionalnym był dr hab. Zdzisław Gębołyś z Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. W pierwszym referacie *Bibliografie lokalne w opinii krytyków* Artur Znajomski z Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie przedstawił analizę 47 recenzji 14 bibliografii lokalnych przedmiotowych i podmiotowych. Największym zainteresowaniem krytyków cieszyły się bibliografie: Warszawy (14 recenzji), Torunia, Wilna oraz wybór publikacji o Krakowie. Recenzje ukazały się w czasopismach naukowych (np. „Roczniki Biblioteczne”, „Przegląd Biblioteczny”), a autorami byli bibliografowie i historycy. Recenzenci w swoich opiniach poruszali kwestie merytoryczne, problemy opisu, układu, kompozycji wydawniczej bibliografii itp. Większość osób wyrażała się pozytywnie o liczbie wykorzystanych źródeł informacji, chwalono adnotacje księgoznawcze i treściowe występujące w niektórych bibliografiach, ale dostrzegano też niedoskonałości w rejestrowanym materiale, brak autopsji przy sporządzaniu opisów druków zwartych i starych druków, niekonsekwencje w opisach bibliograficznych. Postulatem autora referatu jest, by recenzowanie odbywało się na etapie procesu wydawniczego, co wyeliminowałoby błędy powstające w trakcie tworzenia bibliografii.

W kolejnym wystąpieniu Agnieszki Łakomy-Chłosty i Agnieszki Gołdy z Uniwersytetu Śląskiego pt. *Polskie i niemieckie bibliografie regionalne. Analiza porównawcza* przedstawiono wyniki badań 54 polskich i 15 niemieckich bibliografii występujących w formie baz danych. Bibliografie regionalne przygotowuje 18 polskich bibliotek wojewódzkich oraz 23 biblioteki niemieckie o charakterze regionalnym. W Polsce, mimo normalizacji, nadal zamiast nazwy bibliografie terytorialne używa się starszego określenia - bibliografie regionalne. Podobne problemy terminologiczne występują w Niemczech. Pierwsze bibliografie terytorialne

zaczęły powstawać w Niemczech w latach 40. XX w., w Polsce - w latach 50. XX w. W większości bibliografii polskich dokumenty gromadzone przez poszczególne biblioteki znajdują się w kilku bazach danych (w Krakowie jest tylko jedna baza) i są to najczęściej materiały od lat 90. XX w. (w Krakowie - od 2000 r.). Niektóre bibliografie zdecydowały się na retrokonwersję starszych zbiorów. Najczęściej rejestrowane są artykuły z czasopism i gazet, książki, rozdziały z prac zbiorowych, dokumenty kartograficzne, wydawnictwa ciągłe, rzadziej - dokumenty elektroniczne, dokumenty życia społecznego, dokumenty audialne, muzyczne, ikonograficzne czy nieopublikowane. Komputeryzacja bibliografii regionalnych rozpoczęła się w Polsce na początku lat 90. XX w. i obecnie polskie bazy danych działają w pięciu systemach. W Niemczech zautomatyzowane opracowanie i składanie dokumentów do druku wprowadzono już na początku lat 70. XX w., a wersje online pojawiły się na przełomie XX i XXI w. W bibliografiach polskich systemy komputerowe są takie same jak katalogi bibliotek, stąd w bazach znajdują się linki do zasobów bibliotecznych i istnieje możliwość elektronicznego zamówienia publikacji wyszukanych w bibliografiach. Niektóre polskie bibliografie regionalne włączone są do większych baz np. system BR@MA w Małopolsce.

Małgorzata Pawlak i Karol Sanojca z Uniwersytetu Wrocławskiego byli autorami następnego referatu w sesji pt. *Śląska bibliografia historyczna - problemy „długiego trwania”*. Polsko-niemiecko-czeska „Bibliografia historii Śląska” powstała z połączenia serii wydawanych w trzech krajach. Serię niemiecką zapoczątkowała wydana w Breslau w 1927 r. bibliografia autorstwa Viktora Loewe, w której znalazło się całe wcześniejsze piśmiennictwo dotyczące Śląska. Kontynuacją była wznowiona w latach 50. XX w. i wydawana do lat 80. XX w. w Marburgu bibliografia Herberta Ristera. Serię polską rozpoczęła bibliografia historii Śląska wydawana od 1954 r. przez Karola Maleczyńskiego. W referacie poruszono kwestię wyszukiwania danych w bibliografiach, które do 1994 r. nie posiadały indeksów rzeczowych.

Autorką kolejnego wystąpienia pt. *Bibliografia regionalna wobec oczekiwań użytkowników i zmieniającej się rzeczywistości na przykładzie Bibliografii Lubelszczyzny* była Bożena Lech-Jabłońska. Bibliografia regionalna tworzona jest w Wojewódzkiej i Miejskiej Bibliotece Publicznej im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie od 1963 r. Ma ona nieograniczony zakres tematyczny. Rejestrowane są dokumenty wydane od 1801 r., w tym także dokumenty elektroniczne. W bibliotece cyfrowej dostępnych jest łącznie 150 000 dokumentów opublikowanych do 2018 r. (razem z bibliografią starych druków lubelskich do 1800 r.). Problemem dla użytkowników może być wyszukiwanie przedmiotowe i związana z tym konieczność przeglądania kilku oddzielnych baz danych: w latach 1944-1999 używano indeksu przedmiotowego, od 2000 do lutego 2018 r. - języka haseł przedmiotowych Biblioteki Narodowej, a od marca 2018 r. wychodząc naprzeciw oczekiwaniom użytkowników, którzy preferują wyszukiwanie intuicyjne, zaczęto stosować deskryptory Biblioteki Narodowej (bibliografia regionalna w Krakowie zaczęła je stosować w 2017 r.). Komputerowe bazy bibliograficzne dostępne są online w Lubelskiej Bibliotece Wirtualnej (<http://lbw.lublin.eu>).

Ostatni referat w drugiej sesji pt. *Ekspert danych do menedżerów bibliografii w bibliografiach regionalnych. Konieczność czy niepotrzebny element?* przedstawił Mariusz Balcerek z Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej - Książnicy Kopernikańskiej w Toruniu. W wystąpieniu poruszone zostały kwestie współpracy bibliografii

z menedżerami bibliografii czyli programami pozwalającymi na pobieranie i zarządzanie danymi bibliograficznymi na przykładzie trzech najbardziej popularnych programów (darmowe - Zotero, Mendeley oraz komercyjny - EndNote). Poddano analizie 17 bibliografii regionalnych tworzonych przez wojewódzkie biblioteki publiczne, 18 bibliografii bibliotek uniwersyteckich, a także ogólnopolskie bazy danych i katalogi bibliotek uniwersyteckich. Współpraca bibliografii z menedżerami bibliografii wciąż jest rzadkością, a wśród twórców bibliografii brak jest świadomości możliwości jakie kryją się w rozwiązaniach programistycznych. Autor referatu wskazał na konieczność istnienia typowych bibliografii naukowych w sieci, ponieważ konkurencją dla nich stają się bazy danych np. BazTech.

Ostatnią sesję konferencji poprowadził dr hab. Artur Znajomski z Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Autorami pierwszego referatu pt. *Polska Bibliografia Lekarska w dobie rozwoju informatyzacji. Funkcjonalność bazy a potrzeby i oczekiwania użytkowników* byli Dorota Ubysz i Wojciech Giermaziak z Głównej Biblioteki Lekarskiej w Warszawie. „Polska Bibliografia Lekarska” (PBL) opracowywana jest na bieżąco. Od 1978 r. językiem informacyjno-wyszukiwawczym jest Tez-MeSH - polska wersja amerykańskiego MeSH-a. Bibliografia zawiera około 550 000 rekordów, rejestrowane są artykuły z polskich czasopism, wydawnictwa zwarte, prace doktorskie, prace polskich autorów w wydawnictwach zagranicznych, a część publikacji posiada linki do pełnych tekstów. PBL udostępniana jest bezpłatnie w Głównej Bibliotece Lekarskiej i jej oddziałach terenowych oraz prenumeruje ją kilkadziesiąt instytucji. Bazami towarzyszącymi bibliografii są: Baza Biogram - zawiera informacje o osobach związanych z medycyną, notowanych w polskim piśmiennictwie medycznym, posiada około 6500 rekordów; Baza Tez-MeSH; Baza Katalog czasopism indeksowanych w PBL. Początki PBL sięgają lat 20. XX w., od momentu tworzenia bibliografii przez Warszawskie Towarzystwo Lekarskie. Od 1979 r. bibliografia funkcjonuje jako baza komputerowa, w 1991 r. została ona przekonwertowana do ISIS, a w 2007 r. udostępniona przez Internet w systemie Expertus. Istnieją plany rozszerzenia modułu wyszukiwawczego w PBL (poprzez dodanie historii wyszukiwania, wyszukiwanie przez słowa kluczowe, udoskonalenie wyszukiwania z wykorzystaniem Tez-MeSH), promocji bazy przez Google oraz linkowanie publikacji poprzez DOI.

Dorota Siwecka z Instytutu Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Wrocławskiego wygłosiła referat pt. *Bibliografia poloników zagranicznych na tle europejskich bibliografii exteriorików*. Najnowsze zalecenia dotyczące exteriorików pojawiły się w 2009 r., kiedy wydano „National Bibliographies in the Digital Age: Guidance and New Directions”, gdzie szczególną uwagę zwrócono na autorów krajowych publikujących za granicą. Mimo braku takiego obowiązku, według danych na 2018 r. exterioriki rejestrowane są przez 61% narodowych centrali bibliograficznych. W bibliografiach exteriorików możliwe są trzy kryteria doboru materiałów: etniczne (np. prace wydane przez Polaków), językowe (w języku polskim), przedmiotowe (o Polsce i Polakach). Wiele krajów nie rejestruje exteriorików, np. brakuje bibliografii exteriorików w języku angielskim, francuskim, włoskim. Istnieje prawidłowość, że im większa produkcja wydawnicza i im więcej osób posługuje się danym językiem to exteriorika nie podlegają rejestracji przez narodowe centrale bibliograficzne (wyjątkiem są tu Niemcy).

Autorką kolejnego wystąpienia pt. *Z zagadnień bibliologicznych w Elektronicznej Bibliografii Nauk Teologicznych* była Bogumiła Warząchowska z Uniwersytetu Śląskiego. Komputerowa baza danych została otwarta w 2011 r. i działa w systemie Koha (<http://biblio.fides.org.pl/>). Rejestruje ona 203 tytuły czasopism polskich z nauk kościelnych oraz zawartość 519 prac zbiorowych i zawiera w sumie ponad 102 000 opisów bibliograficznych. Dzięki porozumieniu między Biblioteką Narodową a bibliotekami kościelnymi, do bibliografii przekazywana jest zawartość czasopism teologicznych. Z ponad 80 bibliotek należących do FIDES tylko 7-8 systematycznie wprowadza dane do bazy. Elektroniczna Bibliografia Nauk Teologicznych może być użyteczna również dla bibliologów - można w niej znaleźć informacje na temat bibliotekarstwa historycznego (zagadnienia związane z bibliotekami kościelnymi, księgoznawstwem).

Kolejny referat pt. *Bibliografia PUBLI i Bibliografia Osiągnięć Pracowników (BOP) - funkcjonowanie i współdziałanie (komunikat)* wygłosiła Elżbieta Tomczyńska z Biblioteki Głównej Uniwersytetu Szczecińskiego. BOP działa od 2015 r. w systemie Koha i gromadzi informacje dotyczące oceny pracowników oraz dane do parametryzacji. Informacje z PUBLI przesyłane są do BOP, za którego funkcjonowanie odpowiadają dziekani wydziałów.

Autorem ostatniego wystąpienia pt. *Przypisy bibliograficzne w WoS i Scopus - w zastępstwie bibliografii* był Witold Sygocki z Centralnego Instytutu Ochrony Pracy - Państwowego Instytutu Badawczego. Bazy Web of Science - Core Collection oraz Scopus mogą być wykorzystywane nie tylko do analiz bibliometrycznych, ale także jako źródło informacji bibliograficznej. Autor przedstawił wyniki ankiety przeprowadzonej wśród pracowników CIOP/PIB.

Na konferencji przedstawiono 13 referatów w trzech sesjach tematycznych. Nieustanne zmiany w środowisku informacyjnym sprawiają, że kolejne spotkanie, które zgodnie z zapowiedziami organizatorów odbędzie się za dwa lata, również dostarczy wiele inspirujących rozwiązań dotyczących funkcjonowania bibliografii w dobie cyfryzacji i otwartego dostępu do publikacji naukowych.